

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA UNEI EXPOZIȚII ȘI A CATALOGULUI EI: MONUMENTA ROMANIAE VATICANA

Cu o curiozitate și un entuziasm firesc lumea cultural-științifică românească a așteptat realizarea tardivă a catalogului expoziției **Monumenta Romaniae Vaticana**, editat de I. Dumitriu-Snagov și intitulat **Monumenta Romaniae Vaticana, Manoscritti-Documenti-Carte, Manuscripts-Documents-Maps**. Biblioteca Apostolica Vaticana, 1996, 271 pag. Tardivă din mai multe puncte de vedere: o dată pentru că lucrări similare ca intitulatie sau ca preocupări au apărut de mai mult de un secol pentru spațiul cultural central și est european; ne referim la monumentalele volume editate de neobositul prefect al Bibliotecii Apostolice Vaticane Augustin Theiner cu referire la istoria Ungariei, a Poloniei, a slavilor meridionali etc.; în al doilea rând pentru că un astfel de catalog de expoziție trebuie să fie funcțional deja în momentul deschiderii expoziției și nu să fie încheiată tipărirea lui în momentul închiderii expoziției (aprilie 1996).

Eveniment îndelung mediatizat la vremea-i, expoziția a fost considerată ca un moment de vârf al colaborării dintre Sfântul Scaun și România în plan cultural și politic. Că a fost un moment al deschiderilor reciproce o dovedește prezența la inaugurarea expoziției a celor mai înalte oficialități de ambele părți. Reprezentant al Sfântului Părinte a fost Eminentă Sa cardinalul Angelo Sodano, Secretar de stat al Sfântului Scaun, ca reprezentant al președintelui României consilierul prezidențial pe probleme de culte Victor Opaschi, al guvernului Liviu Maior, ministrul învățământului și al Arhiepiscopiei romano-catolice de București, arhiepiscopul Ioan Robu. De obicei expozițiile organizate în superbul Salon Sixtin al Bibliotecii Apostolice Vaticane sunt percepute ca barometru al calității excelente a relațiilor dintre gazdă și organizator, respectiva ambianță asigurând și girul științific cel mai înalt. Expoziția care a funcționat între 19 ianuarie — 30 aprilie 1996 din punct de vedere al momentului politic a fost un succes, demonstrându-se încă o dată capacitatea culturii de a netezi drumul spre o înțelegere adecvată a adevăratelor relații dintre Sfântul Scaun și România.

Îngrijitorul și realizatorul expoziției și a catalogului adiacent a fost Ion Dumitriu-Snagov, un nume cunoscut în ambianța științifică românească, dânsul fiind un neobosit cercetător în bibliotecile romane și nu numai, specialist în istoria modernă, cu aplecare specială spre relațiile dintre România modernă și contemporană și Sfântul Scaun, deținător al unui doctorat în istorie ecleziastică acordat de prestigioasa Pontificia Universităă Gregoriană.

Logistic, ambele părți au depus eforturi pentru deplina reușită a expoziției și a catalogului. Vizitatorul obișnuit nu a putut decât să ră-

mână impresionat de bogăția și varietatea materialului expus. Catalogul, ca realizare editorială este o bijuterie, puține cărți în istoria tiparului românesc putând rivaliza cu ea. Hârtia este de cea mai bună calitate, iar reproducerile, atât cele alb-negru, cât și cele color mărturisesc o adevărată măiestrie în arta tipografică. Formal deopotrivă expoziția și catalogul sunt referințe de marcă în istoria relațiilor culturale ale României.

Secțiunea care înregistrează scăderi, atât a expoziției, cât și a catalogului este cea științifică. Opinăm că un astfel de eveniment trebuia să fie rezultat al colaborării dintre autorități științifice aparținând celor două părți și nu rezultat al efortului masiv al unui singur specialist în istorie modernă. Expoziția și catalogul traversează întreaga istorie românească din perioada imediat post-romană, în consecință era nevoie de un specialist în istorie veche, de unul în istorie medievală și respectiv în istoria contemporană. Minusurile care au grevat asupra expoziției se regăsesc și în catalog. Ca participant la inaugurarea expoziției și vizitator al ei de mai multe ori iar acum în calitate de lector al catalogului pot afirma că expoziția, din punct de vedere științific, a avut destule deficiențe care nu pot fi caucionate prin lipsa specialiștilor, căci lectorii catalogului vor observa că piesele fundamentale ale acestuia sunt cunoscute publicului științific, unele chiar largului public. Expoziția și catalogul ridică o serie de întrebări istoricului avizat: care a fost scopul fundamental științific al acestei expoziții și în ce tematică se înscrie? A fost acela de a reliefa istoria românilor reflectată în ilustrele depozite ale Vaticanului, de a pune în evidență evoluția catolicismului pe teritoriul românesc sau de a susține prin expunate de marcă relațiile culturale de-a lungul istoriei dintre Sfântul Scaun și români. La oricare dintre comandamente ar fi fost greu de răspuns prin organizarea doar a unei expoziții gen **Monumenta Romaniae Vaticana**. Succesul relativ al expoziției a fost determinat de faptul că cei care au mediatizat-o la noi în țară sunt în mare măsură diletanți, atât în cercurile laice, cât și ecleziastice. Rolul unei astfel de manifestări nu este doar acela de a justifica și valorifica un monument de grație în plan politic și a produce emoție estetică (expoziția și catalogul fac mari concesii esteticului în detrimentul științificului), ci temeiul fundamental este acela de a aduce la lumină și a mediatiza roadele cercetărilor din ultimii ani corelate cu utilizarea interpretărilor și a bibliografiei celei mai recente. Expoziția, așa cum a fost concepută, s-a dorit cel mult o introducere în problematica relațiilor culturale dintre români și Sfântul Scaun. Traseul expoziției era inclus în circuitul Muzeelor Vaticanului, partea vizitabilă a Bibliotecii Apostolice a Vaticanului. Având în vedere că Muzeele Vaticanului au cel mai lung traseu din lume (7.5 km) și timpul alocat secțiunii unde era adăpostită expoziția este extrem de redus era util ca îngrijitorul expoziției să se gândească la posibilitatea receptării cât mai adecvate a materialului expus grupându-l tematic.

Întreg spațiul Salonului Sixtin a fost umplut până la refuz cu elemente expoziționale eterogene prin tematică și semnificație, catalogul nefăcând altceva decât să reia aceeași partitură. Mult mai utilă științific ar fi fost construirea unei expoziții cu o tematică bine deter-

minată, circumscrisă fondurilor de la Archivio Segreto Vaticano și Biblioteca Apostolica Vaticana. Istoria creștinismului la români în primul mileniu, sau participarea românilor la cruciada târzie, instituții ecleziastice ale Bisericii romane și apoi ale Bisericii catolice sunt generoase titluri de expoziții și de cataloage de expoziții. Cel obișnuit cu expozițiile realizate în Salonul Sixtin știe că întotdeauna aici se organizează manifestări expoziționale circumstanțiate în jurul unui personaj, eveniment, realizări culturale în diverse spații și culturi reprezentate sau având tangență cu Biblioteca Apostolica Vaticana. Astfel, expoziției românești i-au succedat trei expoziții cu tematici diferite, dar bine articulate, capabile să confere vizitatorului o viziune elocventă despre subiect: prima a fost o expoziție portret a actualului Suveran Pontif, a doua a fost o expoziție care a ilustrat excepțional documentar Uniunea de la Brest (1596), a treia a fost consacrată reprezentărilor ilustrate ale literaturii clasice dramatice în epoca evului mediu timpuriu adăpostite în Biblioteca Apostolica Vaticana. Expoziția românească a impresionat prin dimensiuni (o racilă...) și prin dezorganizarea materialului. Catalogul expoziției este cea mai fidelă reproducere a acestui semieșec științific (ne gândim la ineditul pe care ar fi trebuit să-l facă cunoscut actualei istoriografii).

Credem că este cazul să supunem aprecierii cititorului și motivația jubiliară a organizării acestei expoziții. Într-un stil diplomatic transparent se susține că jubileul a 113 ani? de la înființarea arhidiocезei romano-catolice de București prilejuiește organizarea manifestării. Iată un element concret. Considerăm că dacă valoarea jubiliară a celor 113 ani motivează expoziția, ea, sau măcar centrul ei de greutate să fi fost consacrate acestui subiect. Introducerea autorului se vrea o punere în temă a lectorului cu materialul prezentat. Textul este însă tern, iar lipsa unei bibliografii riguroase care să susțină afirmațiile este evidentă. De exemplu, epoca clasică, după cum o definea Gabriel Le Bras, din istoria bisericii (secolele XII—XIV) este eliminată din prezentarea introductivă. Se omite astfel geneza relațiilor dintre Sfântul Scaun și români. Nu Ioan Cassian și Dionisie Exiguul, eventual protoromâni, sunt importanți pentru istoria relațiilor bilaterale ci contactele directe și intermediare ale Bisericii romane în epoca medievală cu românii. Era de așteptat ca această introducere să fie o succintă, dar dinamică prezentare a interferențelor dintre cele două părți, nu o palidă reproducere a materialului expus în catalog. În cuprinsul catalogului lectorul va fi purtat printr-un labirint de imagini și texte fără a-și face o imagine globală a relațiilor bilaterale și a momentelor de confluență a celor două părți. Concluzia lectorului va fi că au existat aceste relații, dar să spună cum s-au concretizat ele, care a fost rezultatul durabil al contactelor, ce a declanșat rezistența, justificarea acesteia și care sunt clișeele de ambele părți îi va fi foarte greu. Catalogul răspunde intereselor de imagine a României, dar se uită că un lucru mai puțin realizat poate dăuna mai mult decât dacă nu ar fi fost făcut. Sfântul Scaun a cedat și a acceptat pentru prima dată (semn al deschiderii sincere spre refacerea comuniunii ecclesiale) susținerea tezelor privind creștinarea spațiului dobrogean de către Sfântul Andrei. Punctul de vedere pe care

Sfântul Scaun îl susținea era că misiunea apostolică în zona nord-dunăreană începe o dată cu pastorația sfântului Niceta episcop al Remesianei, istoricii români avizați vorbind despre difuziunea creștinismului nord-dunărean între secolele III—VI. Concesiile făcute protocronismului în catalog sunt și ele prezente prin susținerea creștinismului de 2000 de ani al românilor (p. 9), (după cea mai elementară aritmetică ar rezulta că românii!? ar fi creștini din anul 4 î.Chr).

Era necesar, considerăm noi, în introducerea făcută de autor, dincolo de egoismul științific, să fie măcar pomenit numele ilustrului istoric, canonicul Aloisie Tăutul, a cărui operă putea ea însăși să constituie o veritabilă **Monumenta Romaniae Vaticana**. În treacăt fie spus, autorul a utilizat fără să pomenească documente puse la dispoziție de canonicul Tăutu prin intermediul lucrărilor editate sau scrise de el. Cercetătorii știu că după cotele date documentelor foarte ușor se pot extrage din arhivă și bibliotecă documentele și atunci ne întrebăm unde sunt ineditul și descoperirile făcute de Dumitriu Snagov. Piesele expoziției și ale catalogului așa cum am mai afirmat, nu sunt omogene nici ca tematică, nici ca subiect. Ne mirăm însă că au fost introduse în catalog reproduceri ale unor exponate care nu au funcționat în expoziție: tav. 30. B, tav. 33A, tav. 33 B, 33 D, care reproduc portrete și fresce votive aflate în țară. De ce s-au selectat doar aceste piese și altele la fel de importante din țară au fost omise? sau de ce au fost introduse aceste piese în **Monumenta Romaniae Vaticana**. când nu figurează printre aceste „monumente“. La fel tav. 101, A., 101 B, 101 C, care reproduc piese păstrate la Direcția Generală a Arhivelor Statului București în relație cu Sfântul Scaun, dar astfel de documente câte nu se găsesc în țară. S-au introdus nejustificat și fără nici o selecție prealabilă reproduceri arhicunoscute în țară. Acest catalog era în primul rând destinat cititorilor din țară, căci utilitatea lui pentru exterior este minimă, cei care sunt preocupați cu adevărat de istoria României lucrând la alți parametri științifici și folosind o bibliografie erudită. Este momentul să o spunem că s-au lăsat pe dinafară, datorită necunoașterii suficiente a fondurilor, elemente documentare destul de importante pentru istoria românilor, edite și inedite. Lipsa de colaborare cu specialiștii în domeniu și probabil o doză de egoism științific au partea lor. De exemplu, tav. 33 C este o reproducere a unui document editat deja, reprodus cu cota din arhivă (ne întrebăm de ce nu a fost reprodus originalul), dar un document, cum este Epistola Apostolică a lui Pius al XII-lea către poporul și clerul din România, datat 1952, nu este reprodus. Oare de ce curatorul expoziției a eludat în procesul constituirii expoziției și apoi a catalogului perioada contemporană, care a fost fructuoasă în plan documentar pentru ambele părți. Autorul a scris pentru perioada contemporană lucrări, acum fiind un moment util probării documentare a afirmațiilor sale. Până în 1922 (anul ultim accesibil publicului cercetător în Archivio Segreto Vaticano) au fost numeroase contactele bilaterale iar după aceea erau utile și exponate din publicațiile vremii (dacă tot se reproduc pagini din colecții de documente arhicunoscute).

Ultima secțiune a catalogului este dedicată reprezentărilor cartografice din perioada modernă și medievală care reproduc mai mult sau

mai puțin corect și părți din teritoriul românesc. Vizitatorul expoziției a rămas deconcertat după ce a vizitat secțiunea cartografică. În afară de faptul că ele pot fi expuse la orice expoziție din Salonul Sixtin prin caracterul lor general, informațiile care însoțeau hărțile erau totdeauna succinte și insuficient lămuritoare. În nici una din hărțile expuse nu era delimitat, conturat pe sticla care adăpostea prețioasele hărți, teritoriul locuit de români. Confuzia se năștea ușor și ne gândim la cei care vedeau figurând pe hartă numele Romania în secolele XIII—XVI în zona balcanică și se gândeau la cu totul altceva decât la imperiul bizantin sau imperiul comercial venețian. Publicului avizat românesc îi era cunoscută cea mai mare parte a hărților expuse din lucrările unui erudit în domeniu, Marin Popescu-Spineni al cărui nume și lucrare fundamentală **România în izvoare geografice și cartografice**, București, 1978 nu sunt citate deloc, probabil autorul nefiind la curent cu bibliografia clasică din literatura română de specialitate.

Redactarea textelor care însoțesc imaginile exponatelor nu este întotdeauna inspirată și textul bilingv adesea nu este congruent: la pagina 25 **Eusebio, vescovo di Cesarea di Palestina**, la pagina 26 **Eusebius from Cesarea in Cappadocia**. Medieșul nu este nucleul unei formațiuni geopolitice unitare (sic!) Țara Oașului, pentru că nu face parte din Țara Oașului (p. 67), împăratul și regele Sigismund de Luxemburg a domnit între 1387—1437 nu 1427 (p. 71). Avem dubii asupra formulei **fu creato l'unità di giurisdizione ecclesiastica per necessità amministrativa del territorio romeno, nei limiti nazionali, 37 anni prima del trattato di Versailles—Trianon (1920)** (p. 17). Suntem convinși că ar fi necesară mai multă circumspecție față de această problemă, cunoscută fiind politica Sfântului Scaun de a colabora cu statele doar în limitele jurisdicției lor. Uniunea religioasă nu a avut loc între 1698—1700, ci între 1697—1700 (p. 16). Am consilia pe autor ca altădată să se ferească de anacronisme și imprecizii ca cele de la pagina 149, Transilvania în 1710 nu era principat român, în 1785 J. P. Brisot, nu era încă girondin, Nicolaus Olahus nu a fost numit arhiepiscop de Ungaria (p. 111, 112), în vremea lui Petru Movilă Rusia avea deja patriarhat și nu mitropolie (p. 131). Mihai Viteazul nu a fost ucis la 5 august 1601, ci la 9/19 august 1601, **Tripartitul lui Werböczy** este publicat nu în 1509 (p. 98), ci în 1517; la paginile 109—110 se susține că Pius al IV-lea i-a trimis lui Alexandru Lăpușneanu invitația de a participa la conciliul de la Trento în 13 aprilie 1561 și tensiunile interne datorate predecesorului său Despot 1561—1563 l-au împiedicat să participe. Lecturile de istorie universală lipsesc curatorului, căci dacă ar fi fost consultate lucrările lui Jean Richard și el un pasionat studios al fondurilor vaticane, ar fi constatat că **Episcopia Cumaniei** nu este același lucru cu **Episcopia Milcoviei** (p. 58), iar formula de la pagina 52: **regno unito romeno-bulgaro** are sonorități moderne, inaplicabile credem noi secolului al XIII-lea. Greșelile, atât de tipar, cât și de interpretare sau documentare sunt mult mai numeroase. Fișele care însoțesc imaginile sunt adesea de dimensiuni disproporționate, unele abundă în detalii tehnice inutile pentru o astfel de expoziție cu un vădit grad de generalitate, altele sunt văduvite de explicații care le-ar justifica prezența într-un astfel de catalog. Autorul nu a respectat reguli elementare de editare, după care numele proprii

și sintagmele care au intrat în circuitul valorilor culturale și istorice ale unei națiuni se citează în limba originală și apoi în traducere nu Scuola Transilvana (p. 16), ci Școala Ardeleană. O mai mare atenție ar fi fost util să se acorde aspectelor tehnice ale catalogului, încercărilor de acordare a textului cu imaginea pe pagină identică sau apropiată. Credem că era posibilă concentrarea unor imagini într-o singură pagină atunci când importanța istorică a unui document nu este excepțională pentru scopul expoziției (p. 150—151). Corecturile au fost făcute fără rigoare și fără a ne referi la semnele diacritice constatăm lipsa literelor și nu din texte periferice (p. 13), **Anhe il Rinascimento** în loc de Anche il Rinascimento.

Lucrare capitală în istoria relațiilor culturale dintre Sfântul Scaun și România **Monumenta Romaniae Vaticana** are deficiențe a căror impact se va face curând simțit asupra publicului cititor din țară și din străinătate. Impresiile produse de agitația în jurul evenimentului se vor estompa în câțiva ani, dar catalogul va rămâne ca un reper științific, iar dacă el va da măsura evoluției istoriografice în această relație atunci nu putem decât să îndemnăm la apariția unei noi ediții revizuite și augmentate și care să fie fruct al colaborării specialiștilor recunoscuți în țară și străinătate cu preocupări în domeniu. Cu acest volum-catalog al expoziției ne aflăm de-abia la începutul unui itinerar științific pe care istoriografia românească trebuie să-l străbată pentru a reconstitui traseul istoric al românilor.

ȘERBAN TURCUȘ